

«LLOMBRIU: QUADERNS DE LITERATURA» (1978-1981)

Lluís Roda

Tota fotografia té el seu negatiu. La història recent de la literatura al País Valencià té el seu negatiu en les revistes literàries. Seria molt difícil de justificar, tant en la teoria com en la pràctica, l'ús del gentilici *valencià* aplicat a les revistes literàries. La cosa convida a dir-ne cadascú la seua. Tanmateix el dossier en fa ús del nom, i sembla que hi ha alguna *cosa*. La història recent de les revistes literàries *valencianes*, que ha donat lloc a revistes tan dignes com *Daina* o el mateix *L'AIGUADOLÇ* actualment, o a revistes com *Lletres de Canvi* o *Cairell* en el passat, té un precedent clar i precís en *Llombriu*.

Llombriu no sols fou la primera revista de literatura i solament de literatura a aparèixer al País Valencià, sinó que a més en fou l'única fins a l'aparició de *Lletres de Canvi* i *Cairell*, a la tardor de 1979; un any i mig, doncs, de llarga marxa en solitari, fins a veure'n assegurada la continuïtat i fer una passa més enllà. Ja aleshores la xifra constituïa tot un rècord, no superat encara per cap altra revista literària al País Valencià, 9 números, que encara continuarien apareixent durant dos anys més, fins a arribar al número 17, en què deixà de publicar-se¹. Més de tres anys i mig de presència de tants escriptors actuals, molts dels quals vam publicar per primera vegada a *Llombriu*. Molts també passarien a engrossir les files i les pàgines de les mostres antològiques *Brossa Nova*² i *L'Espai del Vers Jove*³.

¹ La revista comença a publicar-se en 1978, en què apareixen quatre números, sense datar. Els núms. 5, 6, 7, 8, 9 són publicats l'any següent. En 1980 es publiquen sis números més. En 1981 apareixen el 16 i el 17, els últims dos números de la revista.

² Josep Manuel Blasco, Josep Joan Conill, Manuel Joan i Arinyó, Jaume Morell, Lluís Roda, Biel Sansano, Joan Carles Martí.

³ Manuel Joan i Arinyó, Jaume Morell, Lluís Roda.

L'esforç de continuïtat i la voluntat de ser de *Llombriu* adquireix unes proporciones més reals, socials i humanes, a més de les estrictament literàries, quan els contrastem amb la realitat actual, on les actituds més o menys heroïques han deixat pas a d'altres una mica més normals. El primitivisme i la modèstia de les 12 pàgines dels seus primers sis números es veu pràcticament triplicat per les 32 pàgines dels últims números⁴/l'augment de pàgines paral·lel a l'increment qualitatiu dels propis continguts, a la maduració literària dels col·laboradors, a la diversificació dels materials aportats, i a la seua presentació dins la revista.

Aquest augment considerable de pàgines a què s'arriba a partir del núm. 14 resulta tanmateix ridícul si pensem que *Lletres de Canvi* ja des del seu primer número ix amb aquesta quantitat de pàgines, *Cairell* al seu primer número ja en té 48, o que només el número 1 de *Daina*, amb 122 pàgines, en té més que els nou primers números junts.

Tanmateix, *Llombriu* no solament fou la primera revista de literatura a aparèixer al País Valencià, sinó que fou també la primera revista totalment en català, indicant doncs quin hauria de ser coherentment el model a seguir (la mateixa *Lletres de Canvi* encara acceptava el castellà al seu primer número). 17 números, tres anys i mig de presència literària ininterrompuda, o el fet de ser la primera revista de literatura en català al País Valencià justifiquen àmpliament la presència de *Llombriu* en aquest dossier.

El valor, però, més important de *Llombriu* fou demostrar que era possible fer-ho, i el que és més important, fer-ho en català, amb una societat que no llegia, i gens en català, i que era possible fer-ho sense esperar més temps, i que a poc a poc s'aniria fent millor... I ens ho vam demostrar a nosaltres mateixos, perquè *Llombriu*, d'alguna manera, fou una il·lusió compartida per molts. Al seu únic editorial, aparegut al número 2, hom deia:

Però no hem d'oblidar que el moment en què viu la literatura catalana encara no és normal. Per això l'únic que pretenem en aquests moments de tanta penúria de publicacions en català, és donar a conèixer a aquelles persones que fan literatura en la nostra llengua. Volem per últim que aquesta revista siga tant dels que la fem com dels que la llegiu, per això esperem els vostres suggeriments, parers i col·laboracions...

53 poetes, la major part dels quals inèdits i completament desconeguts, van poder publicar i fer-se conèixer a les pàgines de *Llombriu*. Sense cap

⁴ Números 1, 2, 3, 4, 5, 6: 12 ps. Núms. 7, 8, 9, 10: 16 ps. Núms. 11, 12: 20 ps. Núms. 13, 15: 26 ps. Núms. 14, 16, 17: 32 ps.

criteri ideològic o estilístic predeterminat, les pàgines de *Llombriu* eren ober-tes especialment a la gent que començava. 53 poetes, evidentment, en són molts; però la majoria d'aquells noms, avui dia, ens resulten familiars, per un o altre motiu. Molts d'ells han abandonat el conreu de la poesia (Adolf Beltran, J. M. San Abdon, Josep-Lluís Seguí, Biel Sansano, Manuel Joan i Arinyó). D'altres, a poc a poc, han anat bastint una obra sòlida i d'un gran valor literari, en alguns casos es tracta d'autors ja força coneguts aleshores (Manel Rodríguez-Castelló, Jaume Pérez Montaner, Lluís Roda, Jaume Morell, Josep Piera, Miquel Martí i Pol, Jordi Pàmias, Marc Granell, Susanna Toledo, Olga Xirinachs, Josep Manuel Blasco, Josep Albertí, Julià Guillamón...). D'altres com Josep Joan Conill o Joan Carles Martí han callat, i res més no se n'ha sabut. El panorama en conjunt resultava esperançador, i potser siga ara, deu anys després, que n'estiguem rebent els fruits. 8 poetesses en garantien la participació, si bé escassa, femenina.

16 narracions, i 13 narradors, acabaven de completar aquest panorama literari⁵. Tot això adobat amb algunes tímides notes de lectura d'Immaculada Penades i Josep Manuel San Abdon⁶, alguna ressenya teatral de Josep Lluís Sirera i Lluís Roda⁷, i algunes reflexions assagístiques per part del mateix Sirera, d'Adolf Beltran, i de Vicenç Altaió⁸.

Però, per damunt de tot, *Llombriu* fou un punt de referència per a tots aquells que començàvem amb il·lusió a escriure, un punt de referència necessari, l'únic accessible i públic. La veritat és que tampoc no es demanava molt. Els números apareixien plens de bona voluntat. Més que no pas el nivell d'exigència per part dels que la fèiem, allò que va anar pujant veloç-

⁵ La primera narració que apareix és al número 5, el gener del 79, coincidint amb l'abandó de la impressió amb lletra de màquina d'escriure, i l'ús de portades de cartolina, en lloc de les de paper usades fins aleshores. A aquesta narració de J. Falgarona, en seguiria una de M. Rodríguez-Castelló al núm. 6. És a partir del número 10 que tornem a trobar narracions entre les col·laboracions, ja de manera ininterrompuda fins al número 17: T. Escuder al núm. 10, R. Santapau als núms. 11 i 13, J. M. San Abdon als núms. 12 i 17, M. Baixauli al núm. 14, J. L. Navarro, M. Joan i Arinyó, i A. Beltran al núm. 15, M. de Pedrol i M. Bauçà al núm. 16, i P. Rosselló, R. Crespí, i el ja esmentat J. M. San Abdon al núm. 17. Val a dir que és únicament a partir del número 15 que la proporció de col·laboracions en prosa i en vers s'igualava. Únicament *Cairell* començà amb una proporció semblant des d'un principi.

⁶ Únicament foren ressenyades tres novel·les: *Rondalla del retorn*, de J. Piera al núm. 3, per part de J. M. San Abdon; *Això diu que era...*, de R. Ferrando, i *Mari Catúfols*, d'Isa Tròlec, als núms. 4 i 6, respectivament, per part d'Immaculada Penadés.

⁷ J. L. Sirera ressenya *Antaviana* de Dagoll-Dagom al núm. 7 de la revista, i L. Roda *Laetius* d'Els Joglars al núm. 15.

⁸ J. L. Sirera reflexiona sobre el panorama teatral valencià d'aleshores a *Tres notes sobre teatre*, núm. 12. A. Beltran al núm. 14 ens parla amb motiu de l'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Mercé Rodoreda de «La tendresa d'una escriptora». Finalment, al núm. 16, V. Altaió ens transcriu unes reflexions enregistrades sobre el quefer poètic: «Poeta arquetípic».

LLOMBRIU

Quaderns de Literatura

N°11

ment, com pot ser contrastat al llarg de la revista, fou la preparació de la gent i la qualitat de les col·laboracions. Una millora paral·lela a la del mateix suport físic de la revista, i que enllaçava amb la competència lingüística cada vegada major de la societat.

S'ha dit sovint que la literatura és un reflex de la societat, i que la història de la literatura és la història de la humanitat. Si al principi havia gosat dir que a través de les revistes tenim una fotografia de l'estat d'una literatura en un moment determinat, això, en el cas de *Llombriu*, esdevé encara més evident. Observant l'evolució d'una revista com *Llombriu*, per poc que ens esforcem, recordarem el que ha estat la nostra literatura en un moment determinat. Es tracta d'un passat tan recent que l'evolució hi ha restat enregistrada i es tracta, certament, de la nostra prehistòria. La història comença amb *Lletres de Canvi* i *Cairell*. Totes dues aparegudes pràcticament alhora. Un començament bicefàlic, doncs, com la nostra llengua. No seria comprensible l'aparició sobtada de dues revistes alhora, amb uns elements de normalitat tan necessaris com desitjables (criteri estètic i ideològic distint, interès intrínsec de les col·laboracions, adequada presentació, correcta distribució i difusió, etc.) sense un camí prèviament recorregut. De fet, molts dels membres dels seus consells de redacció publicaren a *Llombriu*: Josep Piera, Marc Granell, Josep-Lluís Seguí, Adolf Beltran, per part de *Cairell*, i Manel Rodríguez-Castelló i Jaume Pérez Muntaner per part de *Lletres de Canvi*.

Llombriu havia demostrat l'existència, amb totes les matisacions que vulgueu, d'un *mercat*⁹, reduït i limitat, però real, i d'uns col·laboradors que no fossen només els membres del consell de redacció. O potser, com dirien els americans, l'havia obert, amb la venda ambulant entre els companys de classe (atés l'origen universitari, concretament de l'estament estudiantí, del seu consell de redacció¹⁰), la subscripció moralment obligada dels col·laboradors, i la venda aparentment senzilla a familiars, amics, intel·lectuals, i militants antifranquistes. La distribució però es feia a peu, i per bé que l'aparició de *Cairell* i *Lletres de Canvi* en un principi completava més que no

⁹ De fet, i com a dada anecdòtica i inversemblant, direm que el número 1 s'esgotà ràpidament i hagué de ser reeditat. La reedició fou feta en febrer de 1979, és a dir, poc més de sis mesos després d'haver aparegut la revista, tot coincidint amb la publicació del núm. 6. Un fet absolutament insòlit per a una revista d'aquestes característiques, si bé és cert que el tiratge inicial no devia superar els 200 exemplars.

¹⁰ El consell de redacció de *Llombriu* inicialment estava format per Rafael Santapau i Josep Manuel San Abdon, dos estudiants de Benicarló a la Facultat de Filologia de la Universitat de València. Jo, també estudiant de Filologia a la Universitat de València aleshores, m'hi incorpore més tardanament; d'una manera directa, a partir del núm. 14, tot i que indirectament la meua vinculació a la revista es produeix pràcticament des del principi.

interferia la noble causa que havia estat encomanada a *Llombriu*, publicar aquells que tot just començaven, esdevenia, després de l'aparició d'aquestes dues revistes, més meritòria, però menys necessària. De fet, en arribar al número 15, aproximadament després d'un any de convivència amb les altres dues revistes, s'imposava una segona època, un canvi formal important, tendent a l'eliminació del *dirty work*. Potser el lector especialista continuaria comprant *Llombriu*, un lector normal, però, per poc espavilat que fos, no crec que ho dubtàs a l'hora de gastar-se els diners. El que *calia* fer, ja s'havia fet. La continuïtat, després d'un any d'aquestes dues noves revistes, semblava garantida. L'esforç d'igualar-les tant en els aspectes formals com en els dels continguts hauria estat ridícul. El pastís no donava per a tant. Tres revistes competint pel mateix públic lector, escassíssim, no treia cap trellat. De fet, no donava ni per a dues, com es va demostrar. És així com *Llombriu* decidí deixar d'existir¹¹. La inèrcia de material acumulat, i el compromís amb els subscriptors encara ferem aparéixer un parell de números més al llarg de 1981. A ningú no se li va dir. Ningú, tampoc, no ho va notar.

¹¹ ÍNDEX D'AUTORS I COL-LABORADORS: ABAD, Lluïsa (n. 14); ALBERTÍ, Josep (n. 16); ALTAIÓ, Vicenç (n. 16); ARMANGUÉ JORBA, Sílvia (n. 6); BAIXAULI, Manuel (n. 14); BAUÇA, Miquel (n. 16); BELTRAN, Adolf (ns. 3, 4, 5, 14 i 15); BENAGES, Manuel (ns. 2, 4, 5 i 7); BLASCO, Josep Manuel (n. 14); BORRÀS I SAURA, Carles (n. 9); BORELL-XERRIC, Josep (n. 14); CAMILLERI, Joan (n. 16); CAMP, Marina B. (n. 7); CENTELLES, Rito (ns. 2, 5, 6 i 13); CONILL, Josep Joan (ns. 6, 7, 10 i 13); CORTELL, Josep (n. 14); CRESPI, Rafael (n. 17); DOMÍNGUEZ, Olga (n. 10); ESCUDER, Tomàs (n. 10); ESTELLER, Xavier (ns. 3, 4 i 10); FALGARONA BOSCH, Jordi (n. 5); FERRER, Josep V. (n. 9); FLIX, Alexandre (ns. 1 i 3); GARCÉS, Arnau (ns. 13 i 15); GÓMEZ I PÉREZ, Manuel (n. 1); GONZÁLEZ, Carme (n. 2); GRANELL, Marc (n. 14); GUILLAMON Julià (n. 17); HERRERA, Olivier (n. 7); JOAN I ARINYÓ, Manuel (ns. 14 i 15); MARTÍ I CASANOVA, Joan Carles (n. 17); MARTÍ I POL, Miquel (ns. 11 i 12); MAS I USÓ, Pasqual (n. 12); MATUTANO, Antoni (ns. 3, 4, 5 i 7); MONFERRER, Lluís (ns. 1, 3 i 6); MORELL I GARRIGÓS Jaume (ns. 10, 11 i 15); MORRO, Jaume (n. 13); NAVARRO, Josep Lluís (n. 15); PÀMIAS, Jordi (n. 13); PARRAMON, Jordi (n. 13); PEDROLO, Manuel de (n. 16); PENADES, Immaculada (ns. 4 i 6); PÉREZ MONTANER, Jaume (n. 6); PEZUELA, Josep Maria de la (n. 14); PIERA, Josep (n. 10); PRIETO I NÚÑEZ, Antoni (n. 9); RODA, Lluís (ns. 7, 8, 10, 11 i 15); RODRÍGUEZ-CASTELLÓ, Manel (ns. 5 i 6); ROIG, Emili (n. 8); ROSELLÓ I BOVER, Pere (n. 17); SÁEZ, Jordi (ns. 8, 9 i 10); SAN ABDON, Josep Manuel ns. 3, 6, 12 i 17); SANSANO, Biel (n. 14); SANTAPAU, Rafael (ns. 1, 4, 8, 11 i 13); SEGUÍ, Josep-Lluís (n. 10); SEMPÈRE, Josep (n. 12); SIRERA, Josep Lluís (ns. 7 i 12); TOLEDO, Susanna (ns. 14 i 17); VERDAGAL, Joanma (ns. 1, 2, 3, 4, 7, 9 i 13); VIEL Vicent (ns. 15 i 16); VILATA, Antoni (n. 3); XALER, Antoni J. (n. 7); XIRINACHS, Olga (n. 14) i ZAERA, Rosanna (ns. 2, 3 i 6).